

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Запорізького національного
університету
М.О. Фролов
_____ 2020

ВИТЯГ

з протоколу № 4

**фахового семінару кафедри історії України та новітньої історії
України Запорізького національного університету**

від 8 жовтня 2020 р.

Присутні: д.і.н., професор, декан історичного факультету В.І. Мільчев, д.і.н., професор С.Р. Лях, д.і.н., професор Г.Ф. Турченко, д.і.н., професор О.М. Ігнатуша, д.пед.н., професор Терно С.О., к.і.н., доцент Т.Г. Савчук, к.і.н., доцент Тощев Г.М., д.і.н., професор Ф.Г. Турченко, д.і.н., професор Ю.О. Каганов, к.і.н., доцент Т.В. Грушева, к.і.н., доцент В.С. Гвоздик, к.і.н., доцент Т.В. Винарчук., аспірантка Т.С. Грузова, старший лаборант кафедри новітньої історії України О.В. Сахно.

Головуючий: д.і.н., професор, завідувач кафедри історії України С.Р. Лях.

Секретар: старший лаборант кафедри новітньої історії України О.В. Сахно.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ: Обговорення основних наукових результатів дисертації аспірантки кафедри історії України Грузової Тетяни Сергіївни на тему «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія, для їх апробації та оцінки новизни, теоретичного та практичного значення.

СЛУХАЛИ: аспірантку Т.С. Грузову про результати виконаного наукового дослідження.

Аспірантка виступила з доповіддю про завершення дисертаційного дослідження. У доповіді визначені актуальність, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання, хронологічні та територіальні межі, проаналізовано історіографію проблеми, охарактеризована джерельна база та теоретико-методологічні засади роботи, сформульовані висновки і результати проведеного дослідження.

Завершивши доповідь, аспірантка відповіла **на запитання учасників семінару.**

Лях С.Р. д.і.н., професор: Скажіть, що Ви розумієте під терміном «Голодомор» у дисертаційному дослідженні?

Грузова Т.С., аспірантка: Спираючись на погляди правозахисника Р. Лемкіна та історика Р. Сербина під терміном «Голодомор» ми розглядаємо не лише продовольчу кризу спровоковану радянською владою у 1932–1933-х рр., але й питання викорінення духовної складової українського народу.

Турченко Г.Ф. д.і.н., професор: Яка кількість наукових публікацій з теми дисертації?

Грузова Т.С., аспірантка: Під час роботи над дисертаційним дослідженням було опубліковано 4 статті (1 у співавторстві) у наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у періодичному науковому виданні іноземної держави, а також 7 (2 у співавторстві) публікацій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Савчук Т.Г. к.і.н., доцент: Чи відбулася еволюція історіографічних досліджень часів незалежності по Вашій проблематиці?

Грузова Т.С., аспірантка: В ході характеристики історіографічного доробку ми помітили еволюцію поглядів вітчизняних науковців. Якщо в 1990-х рр., 2000-х рр. дослідження головним чином були сфокусовані на вивчення питань економічного, адміністративного тиску, репресивної політики радянської влади з поглибленим вивченням православ'я, як традиційної віри українського народу, то новітні тенденції спонукали дослідників вивчати проблему у мікроісторичному вимірі, з урахуванням настроїв, поглядів, проблем повсякдення духовенства.

ВИСТУПИЛИ: науковий керівник аспірантки д.і.н., професор О.М. Ігнатуша, д.і.н., професор С.Р. Лях, д.і.н., професор Г.Ф. Турченко, д.і.н., професор Ф.Г. Турченко, к.і.н., доцент Т.Г. Савчук.

Після відповідей на запитання учасників фахового семінару було озвучено **висновок наукового керівника – доктора історичних наук, професора Ігнатуші О.М.** з оцінкою роботи аспірантки у процесі підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану. Науковий керівник аспірантки вказав на те, що Грузова Т.С. повною мірою опанувала освітню складову освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Освітня складова індивідуального плану роботи аспірантки виконувалась своєчасно та з досягненням високих результатів вивчення навчальних дисциплін.

У процесі підготовки дисертаційного дослідження аспіранткою було залучено широку джерельну базу, опрацьовано достатню кількість наукової літератури. Результати дослідження неодноразово були представлені на міжнародних, всеукраїнських, університетських конференціях.

Ігнатуша О.М. висловив думку, про завершеність дисертаційного дослідження та підкреслив важливість вивчення становища церкви у період Голодомору 1932–1933 рр. зважаючи на різносторонність проблеми та її політичну і світоглядну значущість.

Зазначив, що робота відповідає усім вимогам, є самостійним дослідженням, має проблемний характер, написана відповідно до сучасних методологічних позицій, на підставі вагомої джерельної бази, тому дисертація Грузової Т.С. «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» може бути рекомендована до прийняття до розгляду спеціалізованою вченою радою.

Долучившись до **обговорення основних наукових результатів дисертації, д.і.н., професор Лях С.Р.** позитивно оцінив виконане дослідження, відзначив його ґрунтовність і самостійність; зауважив, що проведена величезна робота по залученню потужної джерельної бази. Текст дисертації прописаний логічно. Позитивним є те, що аспіранткою визначено питання, які є ще недостатньо розробленими. Зазначив, що дисертаційне дослідження може бути рекомендоване до прийняття до розгляду спеціалізованою вченою радою.

Турченко Г.Ф. д.і.н., професор висловила позитивне враження від дисертаційного дослідження, наголосила на цікавості тексту, підкреслила репрезентативність джерельної бази дослідження, новаторський характер виокремлених проблемних питань. Д.і.н., проф. Турченко Г.Ф. підтримала пропозицію про рекомендацію дисертаційної роботи Грузової Т.С. до розгляду спеціалізованою вченою радою.

Савчук Т.Г. к.і.н., доцент зазначила, що дисертаційне дослідження виконано на належному професійному рівні, робота є ґрунтовною, завершеною. До здобутків дисертації віднесено залучення широкої джерельної бази, опрацювання значного комплексу літератури і створення цілісного, узагальнюючого дослідження зі вказаної проблематики. Зауважила на новизну дослідження та характеристику опору віруючих та духовенства під час Голодомору у відстоюванні інтересів церкви. Зазначила, що дослідження відповідає вимогам і може бути подано на розгляд спеціалізованої вченої ради.

Турченко Ф.Г. д.і.н., професор позитивно оцінив виконане дослідження, відзначив логічну архітектуру дисертаційного дослідження, її відповідність поставленій меті. Д.і.н., проф. Турченко Ф.Г. підтримав пропозицію про рекомендацію дисертаційної роботи Грузової Т.С. до

розгляду спеціалізованою вченою радою.

У голосуванні взяли участь 12 осіб.

«За» – 12 голосів.

«Проти» – 0 голосів.

«Утримались» – 0 голосів.

Рішення прийнято **одноставно**.

УХВАЛИЛИ:

1. Визнати, що результати дисертації **Грузової Тетяни Сергіївни** «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.», що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

2. Рекомендувати рецензентам д.і.н., професору **Ю.О. Каганову**, д.і.н., професору **Мільчеву В.І.** під час проведення попередньої експертизи результатів дисертації Грузової Тетяни Сергіївни «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія, взяти до уваги підсумки цього фахового семінару.

Головуючий:

Завідувач кафедри історії України
д.і.н., професор

С.Р. Лях

Секретар:

старший лаборант
кафедри новітньої історії України

О.В. Сахно

Підпис
засвідчую

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

ВИСНОВОК ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Грузової Тетяни Сергіївни «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки)

Дисертація Грузової Тетяни Сергіївни «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки) виконана на кафедрі історії України історичного факультету Запорізького національного університету. Тема дисертації затверджена науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол № 6 від 13 грудня 2018 р.).

Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» вченою радою Запорізького національного університету було визначено, що попередня експертиза дисертації проводитиметься на базі історичного факультету Запорізького національного університету та призначено двох рецензентів:

1) проректора з науково-педагогічної роботи Запорізького національного університету, професора кафедри новітньої історії України, доктора історичних наук, професора Ю.О. Каганова;

2) декана історичного факультету Запорізького національного університету, професора кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, доктора історичних наук, професора В.І. Мільчева.

За результатами аналізу змісту дисертаційного дослідження Т.С. Грузової, поданих до розгляду наукових публікацій за темою дисертації, а також враховуючи підсумки фахового семінару, який відбувся на розширеному засіданні кафедри історії України та кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету (протокол № 4 від 08.10.2020 р.), визначено наступне.

1. Ступінь актуальності теми дисертації

Здобувачка достатньо переконливо обґрунтувала нагальність та важливість наукового опрацювання питань, що є предметом її дослідження, висвітлюючи зв'язок теми дисертації з сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу, з визначенням сутності наукової проблеми. Зокрема, здобувачка акцентує увагу на ряд положень:

Отримання Україною державної незалежності, спонукало дослідників звернути увагу на вивчення важливих, але заборонених у Радянському Союзі тем. До таких відносилось дослідження трагічної та цілеспрямованої соціально-політичної акції радянського режиму – Голодомору 1932–1933 рр. Потужний імпульс вивченню цієї проблематики надали процеси національного відродження, демонтажу радянської державно-політичної системи, прийняття 28 листопада 2006 р. Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», який визнавав Голодомор геноцидом українського народу.

Доступ до архівних установ дав можливість науковцям створити солідний історіографічний доробок проблемних питань з історії Голодомору 1932–1933 рр., який нараховує вже близько тисячі праць. Дослідники активно вивчають причини, перебіг та наслідки геноциду для українського народу. Як обґрунтовано зазначає здобувачка, духовна складова суспільного життя у цій рукотворній трагедії та пов'язані з ним церковні інституції вивчаються мало, у той час, як релігійність та слідування традиціям були невід'ємними складовими життя українського народу.

Більшовицька стратегія передбачала повне нищення релігійного світогляду та церкви. Релігія оголошувалася «опіумом» для народу, який гальмує кроки більшовицького керівництва до «світлого соціалістичного майбутнього».

Голодомор-геноцид 1932–1933 рр. був свідомо та цинічно використаний комуністами у нищенні релігійної складової як національної ідентичності українського суспільства. На зміну релігійним уявленням вмонтовували комуністичну ідеологію. Сталінський тоталітарний режим знищував церкву не лише як соціальний інститут, але і як джерело ментальних архетипів української нації.

У той же час, слідування вітчизняним релігійним традиціям додавало суспільству сил для виживання у нестерпних умовах глобального політичного експерименту і гуманітарної катастрофи, ініційованих верхівкою Радянського Союзу.

Здобувачка звертає увагу на те, що дисертаційне дослідження дає змогу встановити роль і місце організованої релігійності в українському суспільстві, затиснутому тоталітарним режимом, з'ясувати характер інституційних та моральних деформацій церкви в умовах Голодомору, глибше оцінити духовні наслідки трагедії.

Грузова Т.С. правильно визначає зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, вказуючи на те, що робота над дисертацією проводилась у межах науково-дослідних тем Запорізького національного університету «Суспільно-церковні трансформації в Україні XIX – XXI ст.» (номер державної реєстрації – 0114U002661) та «Пропаганда та

суспільна свідомість на Півдні і Сході України (1930-ті – поч. ХХІ ст.)» (номер державної реєстрації – 0119U000225).

2. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Наукова новизна одержаних результатів полягає у постановці та розробці актуальних питань, які не були достатньо висвітлені в українській історичній науці.

Вперше

- показано динамічний зв'язок антирелігійної та голодоморної стратегій влади, спрямованих на упокорення українського народу;
- здійснено системний аналіз деструктивних змін у церкві та традиційній релігійності в Україні під впливом Голодомору-геноциду 1932–1933 рр.;
- визначено масштаби руйнації церковних інституцій Голодомором-геноцидом;
- здійснено історичну реконструкцію та висвітлено духовно-релігійне повсякдення під час Голодомору;
- показано зміни форм опору релігійних спільнот під обтяжуючим фактором голоду 1932–1933 рр.;
- введено до наукового обігу масиви архівних джерел, усноісторичних свідчень, періодичної преси 1932–1933 рр., що характеризують становище церкви під тиском нищівної політики Голодомору.

Поглиблено

- вивчення правових та адміністративних обмежень діяльності релігійних організацій в умовах радянської модернізації;
- характеристики спектру економічного тиску державної влади на духовенство та релігійні спільноти під час Голодомору;
- аналіз антирелігійної пропаганди 1932–1933 рр. як засобу дискредитації церкви;
- розкриття впливу репресивних заходів влади на зміни соціального та психологічного становища духовенства та віруючих.

Подальшого розвитку набуло

- розширення фактографічних знань про наступ радянської влади на церкву;
- дослідження фальсифікацій кримінальних справ у обвинуваченні духовенства.

На основі нових фактів підтверджено тезу, що, не дивлячись на прагнення влади, викоринити релігію з повсякденного життя людей шляхом закриття храмів, економічного тиску на духовенство та релігійні громади, репресій, віра в Бога зберігалась, церковне життя продовжувалося, навіть будучи деформованим.

Наукова обґрунтованість вищевикладених наукових положень, висновків підтверджується їх аргументованістю, використанням значної кількості джерел, відповідністю основоположним принципам науки, практичною орієнтованістю.

Дисертацію написано грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі (точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язаність, цілісність, завершеність).

Дисертація є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Усі наукові результати та положення, що виносяться на захист і становлять наукову новизну роботи, одержані здобувачкою особисто. Дисертаційне дослідження містить коректні посилання на згадані у тексті джерела інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, їх можна використовувати при підготовці спеціальних та узагальнюючих праць, навчальних курсів з історії України, соціальної антропології у системі вищої освіти, при підготовці вузівських курсів, спецкурсів і практичних занять з новітньої історії України та релігієзнавства.

3. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, та повнота опублікування результатів дисертації

Дисертаційна робота пройшла достатню апробацію на міжнародних, всеукраїнських наукових та університетських конференціях. Основні положення дисертаційної роботи у повному обсязі висвітлені у 12 публікаціях (4 статті у вітчизняних фахових виданнях, 1 стаття у періодичному науковому виданні іноземної держави; 7 публікацій, що додатково засвідчують апробацію матеріалів дисертації), зокрема:

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Грузова Т.С. Політичний тиск державної влади на православну церкву в 1932–1933 рр.: погляд через призму усної історії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2019. № 52. Т. 1. С. 205–212. (CrossRef, Index Copernicus International).

2. Ігнатуша О.М., Грузова Т.С. Правові обмеження діяльності релігійних організацій в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2019. № 1(53). С. 140–150. (CrossRef, Index Copernicus International), (особистий внесок здобувача: брала участь у формуванні джерельної бази, узагальненні результатів та підготовці статті).

3. Грузова Т.С. «Контрреволюціонери в рясі»: як знищували духовенство в радянській Україні (1932–1933 рр.). *Історичні і політологічні дослідження*

(видання *Донецького національного університету імені Василя Стуса*). 2020. № 1 (66). С. 68–85. (Google Scholar).

4. Грузова Т.С. Релігійне життя в УСРР в умовах упокорення голодом (1932–1933 рр.). *Zaporizhzhia Historical Review*. 2020. № 2 (54). URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/945/889>. (CrossRef, Index Copernicus International).

1.2. Публікації у періодичному науковому виданні іноземної держави

5. Hruzova T. Economic pressure on the church in Ukraine during the Holodomor (1932–1933). *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2020. № 1 (25). С. 117–135. (CEJSH, POL-index).

2. *Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації*

6. Грузова Т.С. Православна церква України в умовах Голодомору 1932–1933 рр.: основні питання в сучасній українській історіографії. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2019»*. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. Т. 1. С. 307–309.

7. Ігнатуша О.М., Грузова Т.С. Становище католицької церкви в Україні в 1932–1933рр. *Держава і церква в новітній історії України*: зб. наук. ст. 2019. Вип. 7. С. 98–103 (особистий внесок здобувача: брала участь у формуванні джерельної бази, узагальненні результатів та підготовці статті).

8. Грузова Т.С. Репресивна політика радянської влади проти церкви та релігійних діячів в 1932–1933рр. (на прикладі Півдня України). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Суми, 28-29 листопада 2019 року)*. Суми : ФОРМ Цьома С.П., 2019. Ч. 1. С. 23–27.

9. Ігнатуша О.М., Грузова Т.С. Дилема екзистенційного вибору духовенства та вірян у роки «упокорення голодом» (1932–1933 рр.). *Проблема екзистенційного вибору під час Голодомору-Геноциду. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20 листопада 2019 р.)*. Київ : видавець Мельник М. Ю., 2020. С. 152–162 (особистий внесок здобувача: брала участь у формуванні джерельної бази, узагальненні результатів та підготовці статті).

10. Грузова Т.С. «Листи допомоги» як привід репресій радянської влади проти католицьких священників (1932–1933 рр.). *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2020»*: у 5 т. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. Т. 1. С. 217–220.

11. Грузова Т.С. Церква Півдня України в умовах Голодомору 1932–1933 рр. *Історія релігій в Україні: актуальні питання*. 2020. № 30. С. 60–63.

12. Грузова Т.С. Економічний тиск на духовенство УСРР у роки «упокорення голодом» (1932–1933рр.). *Історія України в регіональному та глобальному вимірах*. Маріуполь : ДонДУУ, 2020. С. 100–104.

ВИСНОВОК

Ознайомившись із дисертацією Грузової Тетяни Сергіївни «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» та науковими публікаціями, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, а також взявши до уваги підсумки фахового семінару, вважаємо, що:

1. Дисертація Грузової Тетяни Сергіївни «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» є комплексним узагальнюючим науковим дослідженням з актуальних питань історичного місця і ролі церкви як соціальної інституції у суспільному житті українського народу під впливом більшовицької політики Голодомору, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, яким властива наукова новизна, теоретичне та практичне значення, а отже, свідчить про істотний особистий внесок здобувачки у розвиток історичної науки. Робота відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

2. Дисертація Грузової Тетяни Сергіївни «Церква в Україні в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки) у разовій спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

проректор з науково-педагогічної роботи,
професор кафедри новітньої історії України
Запорізького національного університету,
доктор історичних наук, професор

Ю.О. Каганов

Рецензент:

декан історичного факультету,
професор кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Запорізького національного університету,
доктор історичних наук, професор

В.І. Мільчев

Підпис *Каганова Ю.О.*
засвідчую *Мільчева В.І.*

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

